

PROF. KÂMİL KARAMANOĞLU'NUN (1920-1976) BOTANİK GEZİLERİ VE BİTKİ KOLEKSİYONU

Asuman Baytop*

Prof. Dr. Kâmil Karamanoğlu (1920-1976), Türkiye'de ilk eczacılık fakültesi olma özelliğini taşıyan ve kuruluşu Aralık 1960'a dayanan Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi içinde Farmasötik Botanik Kürsüsü başkanlığını yapmış, fakültenin dekanı olmuş, Ankara'da öğretim görmüş olan birçok eczacının çok iyi tanıdığı bir öğretim üyesidir. Mesleki hayatının ilk yıllarında onu Bilger soyadı ile tanıyoruz. Daha sonra kendi isteği ile, bu soyadını Karamanoğlu'na çevirmiştir. 1955 tarihli bir yayını K.Bilger imzasını taşıdığına göre (Bilger 1955) ve H.Birand ile birlikte yaptığı 1956 Anadolu gezisinde Karamanoğlu soyadını kullandığına göre, soyadı değişikliğinin 1955 veya 1956 yılında yapıldığını tahmin edebiliriz.

K.Karamanoğlu 5 Nisan 1920'de Ermenek'te (Konya) doğmuş, 1938'de Konya Lisesi'nden, 1942'de İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi'nden mezun olmuş, 1945'te Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü Tabii İlimler Fakültesi'ne botanik asistanı olarak girmiş, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'nin kurulmasıyla bu yeni fakülteye geçmiş, 1951'de fen doktoru ünvanını almış, 1958'de doçent olmuştur. 1962'de Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'ne geçmiş, burada 1965'de profesör ve Farmasötik Botanik Kürsüsü direktörü, 1966'da fakülte dekanı olmuştur. Ders vermiş, ders kitabı yazmıştır. Aynı Üniversitenin Fen Fakültesi'nde ve Tıp Fakültesi'nde de botanik ve biyoloji derslerini vermiştir. 25 Mayıs 1976'da, 56 yaşında iken Ankara'da vefat etmiştir (A.Ü.E.F.Y. 1975, Sezik 1991).

Karamanoğlu, araştırmacı olarak Türkiye florası üzerinde çalışmış, cins revizyonu yapmış, bitki toplamaya ve topladığı örnekleri tanımlayıp yayımlamaya meraklı bir sistematikçi olmuştur. P.H.Davis'in (1918-1992) iki Anadolu gezisine iştirak etmesi (Davis 1955), Ankara'daki herbaryumlara yerleştirdiği örnekler ve yapmış olduğu yayınlar (Demiriz 1993), onun bu özelliğini kanıtlamaktadır. Karamanoğlu, Türkiye bitkileri ile ilgili çalışmalarını dış ülkelerde de sürdürmüş, 1952-1954'te Almanya'da, 1959'da Fransa'da, 1960'da İngiltere'de araştırmalarda bulunmuştur. Onu anmak ve tanımak

amacıyla ele aldığımız bu çalışmanın konusu, onun Türkiye'de yaptığı botanik geziler ve oluşturduğu bitki koleksiyonları olacaktır.

Bu çalışmamızı gerçekleştirmek için başvurduğumuz ilk kaynak, *Flora of Turkey and the East Aegean Islands* adlı eserdir (1965-2000). Bu eseri tarayarak, Karamanoğlu'nun botanik gezileri ve bitki koleksiyonu hakkında aşağıdaki bilgilere varmış bulunuyoruz.

Karamanoğlu'nun *Flora of Turkey*'de yer alan örneklerinin sayısı yüksek değildir. Yaptığımız taramada, bu eserin içinde onun 239 örneğine ait kayıtlara rastladık. Örneklerinin 16'sı tipörnek durumundadır. Bunların 2'sinde toplayıcı kendisidir. 1'ini H.Birand ile birlikte, 10'unu P.H.Davis ile birlikte toplamıştır. 3'ünde toplayıcı olarak 3 kişi görüyoruz: P.H.Davis, A.Attila ve K.Bilger. Bilger, Davis'in 1947 Anadolu gezisinin tamamında ve 1949 gezisinin ilk ayında onunla birlikte olmuştur (Davis 1955). Bu gezilerde toplanan tipörnekler ANK, E, K, GOET veya Hb.Hub.-Mor.'da saklı bulunmaktadır.

Örnek toplayıcısı şahsen Karamanoğlu olmamakla beraber, *Origanum*, *Sideritis* ve *Allium* cinslerinden birer tür, niteleyicilerinde onun adını taşımaktadır.

Flora'yı taramakla vardığımız diğer bir sonuç, Karamanoğlu'nun Edirne'den Hakkâri'ye kadar, Anadolu'nun 44 ilinden bitki örneği toplamış ve gezilerini 1947, 1949, 1955, 1956, 1960, 1961, 1963, 1964 ve 1966 yıllarında yapmış olmasıdır.

Flora of Turkey'in bize verdiği bütün bu bilgiler güvenilir olmakla beraber, bizim için yeterli değildir. Karamanoğlu Anadolu'da çok daha fazla gezmiş, çok daha fazla miktarda örnek toplamış olmalıdır. Karamanoğlu'nun İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi'nden 1942'de mezun olup askerliğini yaptıktan sonra, Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde çalışmaya başlaması, sonra Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'ne, daha sonra da aynı üniversitenin Eczacılık Fakültesi'ne geçmesi, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Herbaryumu (ANK) (Chaudhri et al.1972) dışında, Yüksek Ziraat Enstitüsü Herbaryumu'nda ve Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Herbaryumu'nda (AEF) da koleksiyonları bulunduğu bir delildir. Kendim bu herbaryumlarda araştırma yapmak imkanım olmadığına göre, konuya meraklı Ankaralı bir botanistin bu herbaryumlardaki Karamanoğlu koleksiyonunu bizlere tanıtmamasını ve eksiklerimizi tamamlamasını ümit ediyorum. Hemen ilave etmek isterim ki, ANK'da görevli bulunan uzm. T.Körüklü, bu konu ile ilgilenmiş ve Karamanoğlu'nun ANK'da kayıtlı olan 1897 örneğinin, adlarını saydığı 61 ilden toplanmış olduğunu bana bildirmiş, *Flora of Turkey*'den öğrendiğimiz gezi yıllarına 1942, 1945, 1953, 1954 ve 1970 yıllarını ilave etmiştir (Körüklü 2005).

* İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi

Ankara dışında, İstanbul'da, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Herbaryumu'nda (ISTF) Karamanoğlu'ndan örnekler bulunduğunu burada ilave etmemiz gerekir (Chaudhri et al. 1972). İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Herbaryumu'nda (ISTE), Karamanoğlu'nun bir örneği vardır: *Digitalis grandiflora* Miller (syn. *D. ambigua* Murray), A1(E) Kırklareli, Dereköy, Istrıga bayırı, orman açıklığı, ca. 470 m, 24.vii.1961, K.Karamanoğlu (ISTE 12405). Orijinal örnek, Herbarium Turcicum (Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Botanik Enstitüsü) etiketini taşımaktadır. *Flora of Turkey*'de de kayıtlı olan bu örnek ile, Karamanoğlu *D. grandiflora* örneklerini Türkiye'den ilk toplayan ve bu türü Türkiye ve Trakya florasına ilave eden ilk kişi olmuştur. Sonuç olarak, Karamanoğlu'nun örneklerinin aşağıdaki herbaryumlarda bulunduğunu açıklayabiliriz: AEF, ANK, E, GOET, ISTE, ISTF, K ve Hb.Hub.-Mor.

Karamanoğlu'nun Anadolu gezilerine gelince, gene *Flora of Turkey*'i tarayarak ve elimizde mevcut olan diğer birkaç yayından faydalanarak, onun gezileri hakkında aşağıdaki bilgileri temin etmiş oluyoruz.

H.Birand'ın yayımladığı, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Herbaryumu'nda bulunan tayinli örneklerin listesinden (Birand 1952), Karamanoğlu'nun bitki toplama işlemlerine 1945 yılında Ankara dolaylarında gezerek başladığı anlaşılmaktadır. Daha sonra da, Ankara yakınlarında toplama gezilerine zaman zaman devam etmiştir. İlk uzun Anadolu gezilerine P.H.Davis'in yanında başlamış, 1947 ve 1949 yıllarında iki kez, onun yaptığı Güneybatı Anadolu gezilerine katılmış ve onunla birlikte örnek toplamıştır (Davis 1955).

1947 yılında, 5 Temmuz - 14 Eylül arasında iki ay süren ilk gezide takip edilen ana yol şöyledir: Ankara-Denizli-Aydın-Muğla-Antalya-Konya-Ankara-İstanbul-Bursa-İstanbul. Bu yollarda tren, otobüs, kamyon, taksi, at sırtı, deniz yolu gibi vasıtalar kullanmışlardır. Karamanoğlu bu gezide, Davis ile birlikte başlıca şu dağlara çıkmıştır: Bozdağ, Sandras dağı, Baba dağı, Girdev dağı, Tahtalıdağ, Akdağ, Geyik dağı, Uludağ (Davis 1955).

1949 yılında, Davis'in 5 Temmuz - 10 Eylül arasında gerçekleştirdiği Anadolu gezisinin ancak Ankara-Burdur-Antalya-Beyşehir-Konya yolunu kapsayan ilk bir aylık bölümünde, Karamanoğlu Davis'le beraber olmuştur. Bu yollarda da, iki yıl evvelki gezide olduğu gibi, ulaşım için değişik kara vasıtalarından yararlanmışlardır. Karamanoğlu'nun bu gezide Davis ile birlikte çıkmış olduğu dağlar arasında Tahtalıdağ, Teke dağı, Çalbalıdağ, Bozburun dağı, Dedegöl dağı vardır (Davis 1955).

Bu iki gezide Davis 3500 den fazla örnek toplamış (Davis 1955) ve ANK'a bir miktar dublet göndermiştir. Birand'ın yayımladığı ANK'daki tayinli örneklerin listesinde (Birand 1952) bu dubletlerin kaydı vardır. Listede, bu iki

gezi sırasında Davis tarafından veya K.Bilger ile birlikte toplanmış, türleri tayinli 488 örnek saydık. Bu sayı dışında, Davis'in ANK'a daha ne miktarda örnek göndermiş olduğu hakkında şahsen bir kaynak bulamadım.

1956 yazında Karamanoğlu, Birand ile birlikte Orta ve Doğu Anadolu'dan örnek toplamıştır. Müstereken toplamış oldukları örneklerden 64'ü *Flora of Turkey*'e girmiştir. Bunların il kayıtları şöyledir: Eskişehir, Kırşehir, Kayseri, Malatya, Sivas, Elazığ, Diyarbakır, Bitlis, Muş, Erzurum, Ağrı, Van, Hakkâri. Örnek kayıtlarından, onların bu gezide Nemrut dağı'na da çıktıklarını öğreniyoruz. Prof. Hikmet Birand (1904-1972), Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Botanik Kürsüsü'nün direktörü, daha sonra da Fen Fakültesi dekanı ve Ankara Üniversitesi rektörü olmuştur.

Flora of Turkey'de Karamanoğlu'nun Tosun ile birlikte topladığı 19 örnek kayıtlıdır. Birinin kaydında 1963 tarihi vardır (cilt 6:339). Örnekler aşağıdaki illerden toplanmıştır: Edirne, Zonguldak, Çoruh, Bilecik, Eskişehir, Kayseri, Malatya, Erzurum, Tunceli, Bingöl, Muş, Bitlis, Adana, Gaziantep, Mardin, Hakkâri. Prof. Osman Tosun (1913-1994), Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bitki Yetiştirme ve Islahı Kürsüsü başkanı ve Tarla Bitkileri Bölümü başkanı olmuş ve 1960-1961 yıllarında Tarım bakanlığı yapmıştır.

Karamanoğlu, Koyuncu ile de beraber gezmiştir. Birlikte örnek topladıkları illerden *Flora of Turkey*'de Yozgat, Antalya, Rize illeri kayıtlıdır. *Flora*'da ikisi *Allium* cinsinden, biri *Muscari* cinsinden olmak üzere üç örneğin müşterek toplayıcılarıdır. Tarih verilmemiştir. Prof. Mehmet Koyuncu (d. 1944), Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nde Farmasötik Botanik öğretim üyesidir. Bir müddet Van'da Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde görev almış, orada Tıp Fakültesi dekanı olmuştur. Halen Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'ndeki görevine dönmüş bulunmaktadır.

Flora of Turkey'de yer alan, Bolu'dan toplanmış iki örnek kaydı (cilt 1:54 ve cilt 8:320), Karamanoğlu'nun Walter ile birlikte gezmiş olduğuna işaret etmektedir. Heinrich Karl Walter (1898-x), 1955 yılında Anadolu'dan örnek toplamış olan bir Alman araştırmacıdır (Vegter 1988). Bolu, Antalya, Adana, Gaziantep yörelerinde gezmiştir (Cullen 1967).

Karamanoğlu Kuzeydoğu Anadolu Karadeniz bölgesine dört kez gitmiş ve dördüncü gezisini 1970 yılının Haziran ayında Mustafa Güley, Nevin Tanker, Mekin Tanker ve Mehmet Koyuncu ile birlikte yapmıştır (Karamanoğlu 1972).

Karamanoğlu'nun topladığı tipörnekleri ve onun adını taşıyan türleri, *Flora of Turkey*'deki örnek kayıtlarından öğrenebiliriz. Bu eserde Karamanoğlu (veya Bilger) adına, toplayıcı olarak 16 tipörnek kaydında rastlıyoruz. Bu

örneklerden 2'sinde Karamanoğlu tek toplayıcıdır. Diğerlerinde toplayıcı sayısı 2 veya 3'tür. Aşağıdaki listede bitki adının yanında verilen yıl, adın tanıtıldığı tarihi göstermektedir.

Toplayıcısı Karamanoğlu olan tipörnekler: *Astragalus maximus* Willd. var. *dasysemius* Chaub. et Matthews, 1969; *Limonium tamaricoides* Bokhari, 1970.

Toplayıcıları Birand ve Karamanoğlu olan tipörnek: *Cousinia euphratica* Hub.-Mor., 1972.

Toplayıcıları Davis ve Bilger olan tipörnekler: *Hypericum ternatum* Poulter, 1954; *Potentilla isaurica* (Davis) B.Pawl., 1965; *Echinops emiliae* O.Schwarz ex P.H.Davis, 1956; *Centaurea ensiformis* P.H.Davis, 1956; *Centaurea drabifolia* Sm. subsp. *austro-occidentalis* Wagenitz, 1963; *Centaurea pseudokotschyi* Wagenitz, 1974; *Lamyropsis lycia* Kupicka, 1974; *Tanacetum argenteum* (Lam.) Willd. subsp. *canum* (C.Koch) Grierson var. *pumilum* Grierson, 1975; *Senecio sandrasicus* P.H.Davis, 1956; *Omphalodes ripleiana* P.H.Davis, 1956.

Toplayıcıları Davis, Bilger ve Attila olan tipörnekler: *Velezia tunicoides* P.H.Davis, 1957; *Helichrysum chasmolyticum* P.H.Davis, 1956; *Alkanna attilae* P.H.Davis, 1956.

Üç tür adı Karamanoğlu'na ithaf edilmiştir. İki Labiatae familyasından, biri Liliaceae familyasındandır: *Origanum bilgeri* P.H.Davis, 1949 (toplayıcı P.H.Davis); *Sideritis bilgerana* P.H.Davis, 1951 (toplayıcı P.H.Davis); *Allium karamanoğlu* Koyuncu et Kollmann, 1978 (toplayıcı M.Koyuncu).

Karamanoğlu iyi bir gezgin ve iyi bir toplayıcı olmuştur. Çiçekli birkiler dışında, yayınlarından anlaşılacağı üzere, şapkaklı mantarlar ve likenlerle de ilgilenmiş ve örnek toplamıştır.

Özet

Prof.Dr. Kâmil Karamanoğlu (1920-1976), Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nde, 1965'ten itibaren Farmasötik Botanik Kürsüsünü yönetmiş ve 1966'da aynı fakültenin dekanlığına atanmış bir öğretim üyesidir. Bu dalda ders vermiş ve dersin kitabını yazmıştır. Araştırma olarak, Türkiye florası ile ilgilenmiş, Anadolu'da gezmiş ve bitki örnekleri toplamıştır.

Flora of Turkey (1965-2000) içinde, onun 239 örneğine rastladık. Örneklerinin 16'sı tipörnek durumundadır. 2'sinde toplayıcı kendisidir. 10'u P.H.Davis ile birlikte, 3'ü P.H.Davis ve A.Attila ile birlikte, 1'i H.Birand ile birlikte toplanmıştır. Tipörnek toplayıcısı kendisi olmamakla beraber, 3 tür, niteleyicilerinde onun adını taşır. Karamanoğlu Türkiye'nin 61 ilinden bitki

örneği toplamış ve toplamalarını 1942 ile 1970 yılları arasında yapmıştır. Örnekleri şu herbaryumlarda yer almıştır: AEF, ANK, E, GOET, ISTE, ISTF, K ve Hb.Hub.-Mor. ANK'da kayıtlara geçirilmiş örneklerinin sayısı 1897'dir. Kayıtlara henüz geçmemiş birçok örneği de vardır.

Kaynaklar

- Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi 1975 Yıllığı.
- Bilger, K. 1955. Vergleichend anatomische Untersuchungen über die Wurzeln einiger in der Umgebung von Ankara vorkommender Steppenpflanzen, *Comm.Fac.Sci.Univ.Ankara, Sér.C*, 4(2):42-70.
- Birand, H. 1952. *Türkiye Bitkileri*, Ankara Üniv. Fen Fak.Yayınları, Um.58, Botanik 1, Ankara.
- Chaudhri, M.N., Vegter, I.H., De Wal, C.M. 1972. *Index Herbariorum, Part II(3): Collectors*, Regnum Vegetabile vol. 86, Utrecht, s.342.
- Cullen, J. 1967. Botanical collections since 1888, in P.H.Davis (ed.), *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, vol.2, Edinburgh, s.7.
- Davis, P.H. 1955. Turkish Itineraries, *Notes R.B.G.Edinburgh* 22(1):1-7.
- Davis, P.H.(ed.). 1965-1985. *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, vol.1-9, Edinburgh.
- Davis, P.H., Mill, R.R., Tan, K. (eds.). 1988. *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, vol.10, First Supplement, Edinburgh.
- Demiriz, H. 1993. *An Annotated Bibliography of Turkish Flora and Vegetation*, TÜBİTAK, Temel Bilimler Araştırma Grubu, Ankara, s.64 ve s.263-265.
- Güner, A., Özhatay, N., Ekim, T., Başer, K.H.C. (eds.). 2000. *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, vol.11, Second Supplement, Edinburgh.
- Karamanoğlu, K. 1972. Türkiye'de doğal olarak yetişen *Lilium* (zambak) türleri, *Ankara Ecz.Fak.Mec.* 2:31-36.
- Körüklü, S.T.'nin 15 Kasım 2005 tarihli mektubu.
- Sezik, E. 1991. Prof.Dr. Kâmil Karamanoğlu (Türkiye florasının tanınmasına katkıda bulunan Türk araştırmacılar, K.H.Başer (ed.), *Prof.Dr. Asuman Baytop Onuruna Bilimsel Toplantı, Eskişehir 15 Mayıs 1991, Bildiriler*, s.66-67.
- Vegter, I.H. 1988. *Index Herbariorum, Part II(7): Collectors*, Regnum Vegetabile vol. 117, Utrecht, s.1112.

Teşekkür: Prof. Dr. Karamanoğlu'nun özgeçmişi hakkında beni bilgilendiren Prof. Dr. Bilge Şener, Prof. Dr. Maksut Coşkun ve Sayın Murat Karamanoğlu'na, Prof. Dr. Osman Tosun hakkında bana bilgi temin eden Ecz. Halil Tekiner ve Prof. Dr. Cemalettin Çiftçi'ye, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Herbaryumu'ndaki K. Karamanoğlu örnekleri hakkında bana bilgi ileten Uzm. Tuğrul Körüklü'ye çok teşekkür ederim.

Prof. Dr. Kâmil Karamanoğlu (1920-1976) was head of the Department of Pharmaceutical Botany at the Faculty of Pharmacy of Ankara University from 1965 on. He has been appointed dean of the same faculty in 1966. He lectured and wrote a textbook on Pharmaceutical Botany. As a researcher, he was interested in the Turkish flora. He travelled through Anatolia and collected plant specimens. The *Flora of Turkey* (1965-2000) cites 239 specimens of him. 16 of them are type specimens. He is the collector of two of them, while he is co-collector in the others. Three species bear his name as epithet. He has gathered from 61 provinces between 1942 and 1970. He has specimens in AEF, ANK, E, GOET, ISTE, ISTF, K and Hb.Hub.-Mor. His collection in ANK counts 1897 registered specimens, where many others remain yet unregistered.

Key words: Kâmil Karamanoğlu, flora of Turkey, collectors, pharmaceutical botany, history of botany. **Anahtar kelimeler:** Kâmil Karamanoğlu, Türkiye florası, toplayıcılar, farmasötik botanik, botanik tarihi.